

RESURSE UMANE ÎN MEDIUL RURAL; CONTINUITATE ȘI SCHIMBARE

AURELIA SÂRBU, VIOLETA FLORIAN
IEA-INCE

A. STRUCTURI ȘI FENOMENE DETERMINATIVE ALE POPULAȚIEI RURALE

Procesul diminuării populației rurale, caracterizant pentru societățile industriale își face apariția și în România, din a doua jumătate a secolului XX și continuă să se manifeste până în prezent. În intervalul ultimelor două recensământuri populația rurală s-a redus cu 1 745 965 persoane (ceea ce reprezintă o diminuare de 14,3% – tabelul 1). Deteriorarea volumului demografic semnifică și scăderea ponderii ruralului în total populație, de la 68,7% în 1956, la 56,4% în 1977 și respectiv la 45,7% în 1992.

Tabelul 1
Populația rurală
- % din populația totală -

Țara	1960 ¹	1980 ²	1990 ²
Belgia	8,0	4,6	3,7
Danemarca	26,0	16,3	15,2
Franța	28,0	26,7	27,3
Germania	24,0	17,1	14,8
Grecia	57,0	42,4	37,5
Irlanda	54,0	44,7	42,9
Italia	41,0	33,4	31,1
Luxemburg	28,0	21,7	15,5
Olanda	15,0	11,6	11,4
Portugalia	78,0	70,6	66,4
Spania	43,0	27,2	21,6
Marea Britanie	14,0	11,2	10,9
România ³	72,2	56,4(1977)	45,7(1992)

Sursa: ¹ *Rapport mondial sur le developpement humain*, „Economica”, Paris, 1991.

² *Statistical Yearbook*, ediția 38. United Nations. New York, 1993.

³ *Recensământul populației și locuitorilor din ianuarie 1992*, Vol. 1, *Populație - structura demografică*, CNS, România, 1994.

„Sociologie Românească”, Serie nouă, Anul VI, nr. 3-4, p. 297-310, București, 1995

Tabelul 2
Dinamica populației rurale

Provincii istorice	Populația rurală		Evoluția populației rurale în intervalul 1977-1992 (%)
	1977	1992	
Maramureș	719 166	629 951	-8,2
Crișana-Banat	1 207 654	999 258	-17,3
Transilvania	2 014 758	1 664 407	-17,4
Oltenia	1 624 620	1 380 100	-15,0
Muntenia	3 275 518	2 809 890	-14,2
Dobrogea	397 349	337 838	-15,0
Moldova	2 925 116	2 596 772	-11,2
TOTAL ROMÂNIA	12 164 181	10 418 216	-14,3

Prelucrat IEA, după: *Recensământul populației și locuințelor din ianuarie 1992*, Vol.1. *Populație-structura demografică*, CNS, România, 1994.

Acest proces continuu de reducere a populației rurale, care în termeni socio-logici înseamnă „desruralizare”, se manifestă cu o intensitate diferită la nivel zonal/regional: provinciile Banat-Crișana și Transilvania sunt marcate de o puternică depopulare rurală, populația scade în proporție de 17,3 - 17,4% în Maramureș și Moldova, procentul de diminuare este de 8,2%, respectiv 11,2% (tabelul 2). Comparativ cu anul 1977, când 9 județe aveau peste 75% populație rezidentă în rural, în prezent (anul 1992) nici un județ nu se mai încadrează în această categorie, majoritatea fiind concentrată în intervalul 50-75% populație rurală din total. Devenit specific, acest proces poate fi analizat prin intermediul densității: 70 locuitori/100 ha teren agricol și 111 locuitori/100 ha teren arabil în 1992 față de 86 locuitori/100 ha teren agricol și 127 locuitori/100 ha teren arabil. În distribuția sa teritorială, mărimea acestui indicator descrie o paletă largă de valori, cuprinse între 33-228 locuitori/100 ha teren agricol și între 45-308 locuitori/100 ha teren arabil.

Proporția femeilor în totalul populației rurale, deși în scădere, se menține la un nivel superior celei a bărbaților: 50,4% în anul 1992 față de 50,8% în anul 1977 și 51,8% în anul 1966. Feminizarea operează selectiv, afectând persoanele de peste 40 ani și devenind simptomatică pe măsura înaintării în vârstă. Datele ultimului recensământ sunt relevante:

Grupa de vârstă	Număr femei la 1 000 bărbați
0 - 14 ani	953
15 - 39 ani	862
40 - 49 ani	1 061
50 - 54 ani	1 083
55 - 64 ani	1 100
65 - 74 ani	1 283
75 ani și peste	1 518
media pe rural	1 017

Fenomenul „feminizării” ruralului se manifestă și în plan teritorial, de la zone în care ponderea bărbaților este dominantă, între 971-993 femei/1000 bărbați (în județele Alba, Covasna, Harghita, Bacău, Iași, Galați, Brăila, Constanța și Tulcea) la zone cu o tendință mai accentuată de feminizare, 1040-1058 femei la 1000 bărbați (în județele Argeș, Arad, Dolj, Mehedinți).

Evoluția populației rurale în ultimele două decenii este marcată de o puternică tendință de îmbătrânire. Se înregistrează o creștere a presiunii populației vârstnice (60 ani și peste) asupra populației tinere (0-14 ani) (tabelul 3). Numărul persoanelor în vârstă de „60 ani și peste” care revine la 1000 persoane „0-14 ani” s-a mărit de aproximativ 2,3 ori în perioada 1966-1992, de la 460 la 1057. De asemenea, raportul populație bătrână/populație adultă a avut o evoluție ascendentă, în același interval de timp a crescut de 1,7 ori, de la 227‰ la 387‰. Populația tânără este în continuă scădere, față de 494 persoane 0-14 ani/1000 persoane adulte în 1966, în 1992 numărul acestora este de 367.

Tabelul 3
Evoluția distribuției populației rurale pe grupe de vârstă

Grupa de vârstă	A n i		
	1966	1977	1992
TOTAL	100	100	100
Tânără 0 - 14 ani	28,7	27,1	20,9
Adultă 15 - 59 ani	58,1	56,2	57,0
Bătrână 60 ani și peste	13,2	16,7	22,1

Analiza distribuției teritoriale pune în evidență zone cu o populație relativ tânără (în care proporția persoanelor în vârstă de 0-14 ani se află mult peste media țării: 24-26%, iar a celor bătrâne reprezintă 18-19%) în județele Iași, Suceava, Sibiu, Brașov, Maramureș, Satu Mare, Bistrița; Constanța, din toate județele țării, are cea mai tânără populație rurală, înregistrând cea mai mică valoare a raportului populație bătrână – populație tânără=593%. La cealaltă extremă, populația cu cel mai ridicat grad de îmbătrânire (1950 persoane de 60 ani și peste /1000 persoane 0-14 ani) se află în județul Teleorman urmat de județele Dolj și Hunedoara, cu un indice de îmbătrânire de 1585 și, respectiv, 1559. În aproximativ jumătate din județele țării populația bătrână reprezintă între 22,96% - 27,45%, iar cea tânără între 17,11% - 20,16%.

Procesul de îmbătrânire afectează într-o mai mare măsură populația de sex feminin din rural: în structura de vârstă femeile din grupa „0-14 ani” au o pondere de 20,25%, iar cele de „60 ani și peste” de 24,5% (distribuția populației de sex masculin relevă o pondere de 21,55 % a bărbaților de „0-14 ani” și de 19,55% a celor în vârstă de „60 ani și peste”).

Natalitatea populației din mediul rural are o tendință continuă de scădere, caracteristică natalității generale, la nivel național: în perioada 1967-1974 natalitatea reprezintă 22,9‰, în 1992 scăzând la 12,9‰, iar în 1993 la 12,7‰.

Mortalitatea generală, mai mare în rural ca în urban și media pe țară, după anul 1966 este în continuă creștere: de la 10,3‰ în perioada 1967-1974, la 12,3‰, în 1983 și 14,8‰ în 1992, respectiv 14,9‰ în 1993.

În conjunctura procesului avansat de îmbătrânire demografică a populației rurale s-a ajuns ca sporul natural să fie negativ: - 1,0‰ în 1991; -1,9‰ în 1992 și -2,2‰ în 1993 (tabelul 4).

Tabelul 4
Mișcarea naturală a populației României - ‰

	Anii	Natalitate	Mortalitate generală	Spor natural
Total	1992	11,4	11,6	- 0,2
România	1993	11,0	11,6	- 0,6
Rural	1992	12,9	14,8	- 1,9
	1993	12,7	14,9	- 2,2

Sursa: *Principalele fenomene demografice în 1993*,
Informații statistice operative CNS.

Dacă în anul 1975 numai două județe se înregistrau cu acest fenomen (Hunedoara și Caraș Severin), în anul 1991 numărul acestora crește la 30, valorile negative ale sporului natural fiind cuprinse între -0,2‰ (Gorj) și -9,3‰ (Hunedoara). Moldova (cu excepția județelor Botoșani și Vrancea) este provincia cu cel mai mare spor natural al populației rurale (3,7‰ - 7,3‰).

Nivelul instrucțional al populației rurale s-a îmbunătățit cantitativ și calitativ în ultimele două decenii și jumătate. Numărul persoanelor neștiutoare de carte s-a redus cu circa 27% în 1992 (față de 1977).

În structura populației de 12 ani și peste, după nivelul școlii absolvite, are loc o creștere a persoanelor cu pregătire liceală, profesională și gimnazială (58% în 1992 față de 1,31% în 1966), în detrimentul celor care au absolvit învățământul primar (40,9% în 1992, față de 86,5% în 1966).

În continuare se păstrează decalajul rural/urban în ce privește frecvența persoanelor cu pregătire superioară, liceală și profesională: 1,1%, respectiv 9,8% și 11,1 % în rural, comparativ cu 8,7%, respectiv 29,7% și 16,5 % în urban.

Dintre persoanele cu studii superioare, liceale (inclusiv postliceale și de maiștri) și profesionale ponderea cea mai mare o au cele de sex masculin, între 60-80%. Femeile sunt majoritare, circa 59%, în cadrul populației cu pregătire primară.

Structura ocupațională a populației rurale este diversificată, însă în multe zone economia rurală a rămas dominată de agricultură. După categoria socială a capului gospodăriei, gruparea gospodăriilor rurale la data ultimului recensământ prezintă următoarea configurație: țăran - 15,9%; funcționar - 32,0%; pensionar - 44,0%; muncitor nonagricol - 4,5%; alte - 3,6%.

Pe ansamblul gospodăriilor rurale, 30,6 % sunt formate în exclusivitate din persoane inactive (pensionari), 26,3% au un singur membru activ, 27,6% au 2 membrii activi și 15,5% au 3 membri activi.

În majoritatea gospodăriilor rurale conduse de țărani (76,4%) există unul sau mai mulți membri activi nesalariați; numai 17,6% dintre acestea au un singur salariat și 6%, doi sau mai mulți salariați.

Din cele conduse de un pensionar, aproximativ 17% au un singur salariat, iar 12% au unul sau mai mulți membri activi fără salariu.

B. RESURSE DE MUNCĂ DIN AGRICULTURĂ

Populația ocupată în agricultură s-a redus considerabil în ultimele trei decenii, în general pe seama mobilității spațiale. Inegalitățile de dezvoltare social-economică rural/urban, schimbările în domeniul relațiilor de producție (organizarea agriculturii pe baze socialiste), redistribuirea populației pe sectoare de activitate (industrializare rapidă) sunt elemente determinante ale exodului populației rurale spre urban: în anul 1960 din totalul populației ocupate, în agricultură lucra 65%; în 1990 ponderea agriculturii s-a redus la 28,2%. După anul 1990 se înregistrează o tendință de ușoară creștere a persoanelor ocupate în agricultură, cu 2% în 1991 și cu 19% în 1992 (față de anul de referință 1990) și, implicit, a ponderii agriculturii în total populație ocupată până la 32,1%.

Comparativ cu țările industrializate din Europa, România, cu o agricultură neperformantă (productivitate scăzută; tehnologii de producție învechite, inadecvate; sisteme de mașini cu uzură fizică și morală avansată), deține cel mai mare procent al populației ocupate în această ramură de activitate a economiei naționale (2,7% - Belgia; 5,5% - Danemarca; 5,7% - Franța; 5,4% - Germania; 8,8% - Italia; 4,4% - Olanda; 2,1% - Marea Britanie).

Forța de muncă salariată în agricultură descrie o evoluție ascendentă, până în anul 1990 (în perioada 1970-1990 creșterea acesteia a fost de 36,6%), când reprezenta circa 21,4% din totalul populației ocupate în agricultură. În intervalul 1990-1992 numărul salariaților scade cu 177,7 mii persoane (27,8%), proporția acestora în populația ocupată în agricultură atingând 13,7%.

Procesul continuu de îmbătrânire, caracteristic populației din mediul rural, afectează și populația ocupată în agricultură, a cărei structură de vârstă a fost marcată de schimbări semnificative în evoluția ultimelor decenii: din 1956 până în 1977 ponderea persoanelor din categoriile „14-19 ani“, „20-24 ani“ și „25-29 ani“ înregistrează o scădere foarte accentuată, în timp ce proporția populației în vârstă de 40-54 ani are o creștere însemnată.

Studiile de teren efectuate în 1994* atestă gradul avansat de îmbătrânire a populației ocupate în agricultură: 75% din totalul șefilor gospodăriilor agricole individuale sunt în vârstă de „50 ani și peste“ și numai 1,1% au sub 25 ani:

Grupa de vârstă	% din total
25 - 39 ani	11,7
40 - 49 ani	22,2
50 - 59 ani	24,9
60 - 64 ani	13,3
65 ani și peste	26,8

* Studiul sociologic pe un eșantion reprezentativ pentru mediul rural, efectuat în 1994 de un colectiv de cercetători sub coordonarea științifică a d-lor D. Dumitru, director IEA, și Cătălin Zamfir, director ICCV.

Analiza distribuției zonale a structurii de vârstă relevă proporția foarte mare a șefilor de gospodărie în vârstă de „60 ani și peste” în Bucovina (57,6%), Transilvania

Tabelul 5
Forța de muncă din agricultură pe categorii sociale - 1992

Tipuri de activități	Total	Țărani particulari	Membrii ai asociațiilor	Salariați	Muncitori	Alte categorii
<i>A. Structura forței de muncă pe tipuri de activități.</i>	100,0	46,3	35,2	15,7	2,3	2,8
- Producția vegetală	100,0	6,3	35,2	15,7	2,3	2,8
- Producția animală	100,0	43,6	3,2	48,6	11,4	4,6
- Producția mixtă	100,0	89,1	1,3	7,0	2,0	0,6
Subtotal	100,0	65,1	16,0	15,0	3,3	2,1
- servicii în agricultură	100,0	0,4	1,0	87,4	25,5	11,2
- silvicultură	100,0	1,5	0,3	89,3	30,4	8,9
TOTAL	100,0	56,5	13,9	25,6	6,5	3,2
<i>B. Tipul de activități pe categorii de forță de muncă.</i>						
- Producția vegetală	36,9	30,2	93,2	22,6	12,9	32,6
- Producția animală	10,9	8,4	1,5	20,6	19,3	15,6
- Producția mixtă	38,8	61,2	3,5	10,6	12,0	7,3
Subtotal	86,5	99,8	99,2	53,8	44,2	55,6
- Servicii în agricultură	9,9	0,2	0,7	33,9	39,2	34,6
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sursa: *Recensământul populației și al locuințelor din 7.01.1992*. Rezultate generale estimate, București, CNS, 1993.

44,7%, Muntenia și Moldova (43,8%). În celelalte regiuni, ponderea acestora este relativ mai mică: 27-29% în Dobrogea și Oltenia; 33-34 % în Maramureș și Banat-Crișana.

În ceea ce privește structura ocupațională a șefilor de gospodărie, ocupațiile cele mai frecvente sunt: agricultor particular (44,2%), muncitor în alte sectoare de activitate (15,3%), pensionar (14,1%), muncitor în agricultură (6,7%).

Mai mult de jumătate din eșantionul investigat lucrează în gospodăria proprie (52%), circa 35% sunt pluriactivi cu locul de muncă în societăți comerciale de stat (24%) și instituții publice (11%); aproximativ 5% desfășoară activitatea în societăți comerciale particulare.

Caracteristicile forței de muncă determinative pentru modul în care se derulează activitatea de bază, așa cum le prezintă rezultatele generale estimate ale recensământului populației și locuințelor din ianuarie 1992* (tabelul 5), se pot concentra în: 86,5% populație ocupată în activități agricole direct productive; 9,9% populație ocupată în activitatea de servicii în agricultură.

* Sursa: *Recensământul populației și al locuințelor din 7.01.1992*. Rezultate generale estimate, București, CNS, 1993.

Conform aceluiași rezultat estimate ale CNS, forța de muncă în agricultură este structurată pe următoarele categorii sociale:

țăran	= 56,5%	salariat	= 25,6%
membbru asociat	= 13,9%	alte categorii	= 4%

C. PERCEPEREA SCHIMBĂRII RURALE - MOTIVAȚII, ATTUDINI ȘI COMPORTAMENTE

Schimbările propuse de procesul tranziției au ca orientare/concentrare, obiectiv definitoriu realizarea unei societăți rurale interactive, orientată către servicii, tip mozaic și cu un sistem intensiv al informațiilor. Problema socială generată de acest deziderat: calitatea resurselor umane rurale, modul de percepere a schimbării și în consecință, gradul de participare/integrare/adaptare la un asemenea tip de societate.

Criza de identitate a societății rurale, relativa conștiință a propriilor interese, elaborări incomplete ale propriilor proiecte conturează o fizionomie socială în cristalizare.

Distanța parcursă până în prezent de agricultură, gradul de permeabilitate socială, nivelul de reactualizare a unor matrici comportamentale, schimbările structurii de valori influențează: formarea comportamentelor și strategiilor gospodăriilor rurale; perceperea schimbării - conținut, sens; formarea unei țesături sociale interactive.

C.1. ELEMENTELE DEMO-SOCIALE ALE GOSPODĂRIEI RURALE.

Studiile de economie rurală au constatat că există, în continuare, o reducere demografică a gospodăriei rurale*: 31,1% aveau în componența sa 2 persoane și 19,1% erau formate din 4 persoane. Numărul nucleelor s-a micșorat: în eșantionul studiat 26,4% reprezentau gospodăriile formate numai din soț + soție și 16,9% erau alcătuite din soț + soție + copil. O pondere mare o aveau gospodăriile alcătuite dintr-o singură persoană: 9,7% dintre gospodării.

Structura pe sexe a denotat un oarecare echilibru demografic: 49,5% băieți și 50,5% femei.

În funcție de vârstă s-a constatat o centrare excesivă a structurii demografice pe categorii „adulte” - 21,5% au între 50-64 ani repartizați uniform în funcție de sex (21,1 bărbați și 21,9% femei) și bătrâni: 15,1% între 65 și peste 70 ani cu un dezechilibru accentuat (14,9% bărbați și 15,1% femei). Grupa demografică „copii” avea o valoare ponderală de numai 14,7%.

Nivelul instrucțional este modest: 18,6% au cursuri complete primare, 14,2% au cursuri gimnaziale complete, 16,2% au terminat liceul și 4,2% aveau studii superioare. S-a constatat un nivel instrucțional diferențiat în funcție de sex: bărbații

* Anchetă efectuată de Institutul de Economie Agrară și Institutul de Calitatea Vieții (1994) pe un eșantion reprezentativ de 1004 persoane din mediul rural.

fără școală reprezentau 4,8% în timp ce femeile înregistrau 6,8%; școala primară completă era absolvită în proporție de 16,4% de către bărbați și 20,7% de către femei; cursuri complete liceale erau absolvite de 15,6% dintre bărbați și 16,8% dintre femei; studiile superioare înregistrează o distanță instrucțională netă: 5,3% bărbați și 3,2% femei.

Structura operațională surprinde printr-un grad accentuat de diversificare: 29,9% agricultori particulari (cu preponderență feminină), 13,6% muncitori și alte ramuri (cu preponderență masculină), 3,5% aveau statut de funcționari, 2,4% aveau ocupații intelectuale (cu preponderență masculină). Pondere mare cu implicații sociale deosebite la nivel de individ și comunitate au înregistrat-o șomerii: 4,4%.

C.2. GOSPODĂRIA ȘI SPAȚIUL DOMESTIC

De aproximativ 30 de ani spațiul domestic rural este definibil prin caracteristicile locuinței, clădirilor anexe și mărimea proprietății funciare. Caducitatea nu este proprie acestui tip de deținere, fiecare dimensiune fiind esențială pentru universul rural, descriind limitele subsistemelor diverse și complexe prin care gospodăria se situează ca individualitate socială.

Vechimea caselor populației investigate indică un fond de locuințe relativ uzat: 11,75% au fost construite la începutul secolului, 20,31% au ca an al construcției 1940 și 21,88% reprezentau locuințe construite în 1970. Case noi s-au construit în 1990 în proporție de 1,04%. Dinamica construirii variază în funcție de:

a. *Zona geografică*: cele mai vechi case s-au înregistrat în zona de deal 14,33% în 1900 și 23,48% în 1940 (valorile se referă la ponderi din totalul locuințelor din zona de deal); în aceeași zonă s-au construit și cele mai multe case în 1990: 2,74% (comparativ cu 1,13% zona de câmpie și 1,72% zona de munte).

b. *Zona necooperativizată/cooperativizată*: în zona necooperativizată s-a înregistrat un echilibru al ritmului de construire și o apetență pentru locuințe noi, bine definită. Valorile procentuale sunt mai mari în comparație cu cealaltă zonă: în 1900-11,98% (în zona cooperativizată 11,70%), în 1960-23,44% (în zona cooperativizată 22,78%), în 1980-12,60% (în zona cooperativizată 6,40%).

c. *Provincii istorice*: în Bucovina și Transilvania se concentrează un fond de locuințe vechi (21,21% dintre locuințele investigate din Bucovina au fost construite în 1900 iar în 1990 nu s-a construit nici o casă). Evoluțiile sunt sinuoase, indicând o aglomerare ponderală în anul 1960 pentru toate regiunile studiate și o cădere bruscă în anii '80; singura provincie în care a continuat să se construiască a fost Maramureșul, 21,57% din casele studiate au fost construite în 1980.

În 1990 cele mai multe locuințe noi s-au înregistrat în Transilvania 3,68% și Dobrogea 2,08%.

Dinamica fenomenului este explicabilă prin fluctuațiile economice ale perioadelor respective și, totodată, prin modalitățile de contact și interpenetrare dintre cultura urbană și subculturile locale. Preocuparea pentru casă/locuință nu a fost întotdeauna în toate provinciile prioritară: definitorii au rămas strategiile de supraviețuire și de subzistență, cele poziționale fiind amânate pentru mai târziu.

Numărul de camere variază între 3 și 4 dacă urmărim valorile ponderale cele mai ridicate: 31,77% și 29,49%; o concentrare a unui număr mărit (4-5 camere) s-a înregistrat în provinciile istorice: Dobrogea și Muntenia.

Sistemul de încălzire se realizează în proporție de 82,27% cu ajutorul lemnului și cărbunilor: în Transilvania 3,16% dintre locuințe sunt racordate la o instalație centrală; se încălzesc cu resturi vegetale: 5,96% din locuințele provinciei Oltenia și 4,14% cele situate în Muntenia.

Sistemul de gătit este realizat cu aragaz (23,80%), cu lemne (26,78%).

Gradul de satisfacție oferit de confortul locuințelor rurale a înregistrat o valoare mare: 75,20% au declarat că locuința corespunde nevoilor familiei. Cei mai nemulțumiți subiecți au fost cei care locuiesc în zona de deal și în provinciile Banat-Crișana, Bucovina.

Modernizarea spațiului domestic este completată de dotarea cu aparate care ar fi trebuit să însemne, prin utilizarea lor, o restructurare a bugetului de timp și o reformulare a activităților tradiționale; dotarea menajelor rurale cu aparate casnice nu a însemnat o degrevare masivă a fermei rurale de munci grele, penibile și o concretizare în timp afectată refacerii fizice; dincolo de sterilitatea valorilor procentuale înregistrate – dețineau: aspirator 29,98%, mașină de spălat 58,96%, radio 85,16%, televizor 84,76% – ci se descifrează efortul de a ajunge la standardele urbane. Cu toată ponderea semnificativă a deținerii acestor bunuri și aparate, modul de frustrare specific soților funcționează în continuare, dimensiunea temporală fiind supraîncărcată și eludând posibilitățile reconsiderării umane a statutului femeii rurale.

Tradiționala specializare funcțională a spațiului domestic rural a fost deteriorată, raporturile dintre spații au fost reconvertite, iar în plan valoric au dispărut elemente ale prestigiului bazate pe configurația sa. Istoria recentă a ruralului a cuprins și anihilarea gospodăriilor rurale, ca unități productive, erodarea permanentă a funcției economice; infrastructura care ar fi putut oferi desfășurarea unei asemenea funcționalități este atât de redusă încât nu poate susține efectuarea unui ciclu productiv normal: 71,12% au grajd, 63,15% au hambar, 47,52% dețin un adăpost pentru oi și 90,84% au adăpost pentru porci. Ponderele dotărilor anexe este semnificativă pentru zona necooperativizată: 81,25% din totalul gospodăriilor au grajd în timp ce gospodăriile din zonele care au fost colectivizate au în proporție de 68,72% grajd. Dintre gospodăriile rurale studiate în Bucovina 93,94% au grajd, în Oltenia ponderea fiind de 58,28%. Hambarul predomină în zonele de câmpie și deal, 68,69% și respectiv 61,59%; în Bucovina ponderea este cea mai redusă – 33,33% – în timp ce în Dobrogea s-au înregistrat 78,17% gospodării cu hambar. Dotarea cu mijloace mecanice oscilează între 5,08% gospodării cu tractor și 1,39% gospodării care au cositori mecanice. S-a înregistrat o diferențiere evidentă între nivelul dotării gospodăriilor din Transilvania (7,3% au tractor, 2,11% au semănătoare, 4,74% au cositori mecanice), Maramureș (9,8% au tractor, 7,84% au semănătoare mecanică, 3,92% au combină cerealieră) și gospodăriile din Oltenia (în eșantion nu a existat nici o gospodărie cu combină cerealieră, cositoare mecanică, semănătoare și tractor) și Moldova.

Valorile procentuale descriu o dotare atât de modestă încât este dificilă stabilirea gradului de modernizare a anexelor și infrastructurii productive de a descifra posibilitatea reală a unei reajustări funcționale/structurale la nivel microeconomic.

Ultima dimensiune a spațiului domestic rural este generată de proprietate. Mărimea medie a suprafeței de 3,01 ha indică o fărâmițare excesivă, cu implicații economice și sociale deosebite. Caracteristicile fizice ale acestei dimensiuni au și alte atribute care pot explica confuzia valorică, natura comportamentului manifestat și gradul aspirațional prezent în gospodăriile rurale înregistrate; proprietatea este divizată în mai multe parcele: 41,88% dintre subiecții intervievați care făceau parte dintr-o asociație aveau o suprafață de pământ divizată în 3 parcele; în Oltenia s-a înregistrat gradul de fărâmițare cel mai accentuat – 50,38% dețineau o proprietate fragmentată în 3 suprafețe. Pondere semnificativă a suprafețelor divizate în 5 parcele – Moldova cu 35,8% – induce un caracter explicit de autonomie a gospodăriei rurale, o individualizare atât de accentuată încât îngreunează adaptarea la un sistem economic modern.

Acceași trăsătură – pulverizarea proprietății funciare – s-a înregistrat și în cazul producătorilor agricoli individuali, neasociați: în 3 parcele aveau segmentată proprietatea 27,97% și în 5 parcele 30,87% dintre ei. În Bucovina s-a întâlnit o divizare evidentă: 45,16% dintre gospodării aveau 5 parcele.

C.3. COMPORTAMENTE ȘI STRATEGII SPECIFICE GOSPODĂRIILOR RURALE

Diferențele marcante între raporturile structurale din gospodăriile rurale, determinate de accentuate deosebiri tipologice, au putut fi instrumentalizate în scopul identificării caracteristicilor comportamentale; s-a remarcat o rigiditate a forței de muncă și o diversitate extrem de redusă a pozițiilor contractuale în raport cu piața factorilor și produselor.

Raporturile funcționale diferă, motivul fiind aceeași diferențiere profundă tipologică: deosebirile sunt generate de caracteristicile zonei rurale, de morfologia angrenajului funcțional dintre membrii gospodăriei, dintre domeniile spațiului domestic și, în mod special, în funcție de contradicțiile existente în acest perimetru, de mixtură, la nivelul individului dintre tradițional și modern, de predominanța tipului comportamental „de preocupare” pentru satisfacerea nevoilor esențiale.

Datorită contextului actual economic, funcția economică este caracterizată prin disfuncționalitate. Suprafețele deținute impresionează prin dimensiunile reduse, impunând un anumit comportament economic, limitând orice manifestare de propensiune pentru interese economice concurențiale, de eficientizare.

Mărimea redusă a suprafețelor de teren, exercitarea limitată a atributelor proprietății (prin absența actului de proprietate), lipsa din gospodărie a echipamentelor de producție necesare derulării normale a activității agricole, justifică opțiunea proprietarilor de pământ pentru sistemul asociativ: 38% dintre subiecții investigați făceau parte dintr-o asociație. Aceste asociații agricole înființate să funcționeze ca unități de producție capabile să asigure o productivitate ridicată a muncii și a capitalului, a unor venituri comparabile cu cele pe care le oferă alte sectoare de

activitate economică, în fapt, creează și mențin cadrul unei participări formale a membrilor asociații, subordonate satisfacerii unor cerințe modeste ale familiei.

Raporturile instaurate între asociație și membrii ei sunt funcționale: 61,78% declară că sunt mulțumiți de asociație, 81,15% vor rămâne în asociație și în anul următor și 46,07% consideră că forma preferabilă de lucrat pământul este de tip asociativ. Continuitatea, consistența acestui comportament manifest și latent sunt determinate de existența unor factori obiectivi:

- gradul de fărâmițare excesivă: 41,8% au pământul distribuit în 3 parcele și 24,08% în 5 parcele;

- infrastructura și dotări foarte reduse: 95,2% nu au tractor, 95,8% nu au plug pentru tractor, 98,17% nu au semănătoare mecanică, 99,48% nu au combină cerealieră, 99,48% nu au cositoare mecanică și 98,9% nu au cultivatori; 30,8% nu au hambar.

Tipul de comportament financiar este bazat pe o lipsă cronică a resurselor financiare la nivel microeconomic, dificil de imaginat ca sursă endogenă a reproducerii lărgite a gospodăriei rurale și ca vector investițional care să confere un alt statut socio-economic al gospodăriei rurale;

- nesiguranță financiară determinată de un venit care se erodează continuu;
- imposibilitatea financiară de a face investiții: 61% dintre producătorii asociați nu au făcut investiții; în Oltenia (80,3%), Banat-Crișana (79,17%) și Transilvania (72,41) s-a înregistrat cea mai scăzută apetență investițională.

În cazul ponderii (reduse) a celor care în ultimii 2 ani au făcut investiții există o aglomerare pentru categoria „cumpărat animale” (15,71% din asociații care au făcut investiții); investițiile pentru utilaje (3,93%) și pentru construcții dotări gospodărie (3,66%) sunt inconsistente în perspectiva transformării gospodăriei într-o exploatare agricolă.

În această perioadă actele investiționale sunt specifice unei încercări de reechilibrare a gospodăriei rurale în termenii tradiționali și nu descriu un efort menit să maximizeze profitul sau gradul de ocupare al forței de muncă.

Ca surse investiționale predomină „economii personale” (28,8%) și „împrumut de la alte persoane” (6,5%); împrumutul de la bancă este în proporție de numai 2,09%. Ezitarea evidentă de a împrumuta nu este specifică unui sistem modern, denotând o lipsă de încredere în viitor, ca timp în care acțiunea economică poate să aibă dimensiuni rentabile.

Producătorii agricoli neasociați – în eșantionul studiat 61,95% – nu au făcut investiții în proporție de 56,43%. Distribuția ponderală a efortului investițional prezintă un profil similar cu cel al producătorilor asociați: 5,63% și-au construit dotări similare, 3,05% au înființat plantații, 2,73% au cumpărat utilaje agricole și 18,17% au cumpărat animale. Singura provincie istorică în care în subeșantionul investigat nu s-a înregistrat un comportament investițional a fost Dobrogea. În schimb, în Maramureș ponderea celor care au investit în ultimii 2 ani era de 68,7%, concretizându-se în „cumpărat animale” și „înființat plantații”. Comparativ există o propensiune investițională în Transilvania și Moldova pentru „cumpărat animale”, în Maramureș pentru „înființat plantații” și în Oltenia pentru construcții dotări productive.

Sursele investiționale sunt diferite de cele ale producătorilor asociați: 43% au făcut împrumuturi (în categoria membrilor asociați ponderea era de 38,4%) de la rude, alte persoane sau din mai multe locuri. Împrumutul bancar este nesemnificativ: 0,64% au apelat la această formă. Au reușit din economii proprii să investească 23,4%. La o analiză teritorială minimă s-a putut înregistra o concurență relativă a apetenței împrumutului bancar cu funcționarea acestor instituții financiare: în Banat-Crișana și Maramureș ponderal au fost cei mai mulți producători agricoli care au obținut credite (2,78% și 2,08%).

Studiul în timp al strategiei productive impune orientarea ei în direcția analizei raporturilor economice/relațiilor economice ale unui model de organizare socială operant pentru orice situație în care se găsește gospodăria. La nivel de opțiune economică: ponderea celor care nu doresc să cumpere pământ este de 77,23% pentru categoria producătorilor agricoli asociați. Din cei care vor totuși, în viitor, să-și mărească proprietatea funciară, 44% doresc maxim 1 ha.

În Moldova și Oltenia s-a înregistrat ponderea cea mai mare a ruralilor care ar dori să-și mărească suprafața de pământ cu 1 ha. În Transilvania și Dobrogea opțiunile funciare au înregistrat ponderi semnificative: 6,90% din totalul subiecților din Transilvania și 5,0% dintre cei ai subșantionului din Dobrogea au declarat că ar prefera să cumpere 10 ha de pământ. Motivul central: a asigura „o viață mai bună copiilor”. Distribuția teritorială surprinde o suprapunere a strategiilor: dacă în Banat-Crișana mărimea suprafeței de pământ este determinată de necesitatea practicării unei agriculturi moderne, deci o strategie productivă, în Moldova și Dobrogea apare o prelungire a strategiei succesoriale cu o strategie de creștere a profitului.

Pentru producătorii agricoli neasociați opțiunea economică este mult mai estompată: 26,5% doresc să cumpere pământ. Similaritatea motivațională este prezentă: majoritatea doresc să cumpere maximum 1 ha, pentru „a asigura o viață mai bună copiilor”. Paradoxul este explicabil prin vârsta înaintată, lipsa banilor (motive centrale în ierarhia invocată de această categorie a subiecților investigați).

Dacă în perspectivă strategia funciară este delimitată destul de riguros – la nivel de motivație, atitudini, comportament, formele de organizare economică a relațiilor din aval sunt percepute confuz: sunt preferate formele de organizare asociative între săteni, pondere relativ importantă în ierarhia variantelor o are și rețeaua de comercializare a statului; dar principala formă de comercializare este „singur”. Teritorial acest tip de comercializare este preferat de cei mai mulți subiecți din Oltenia, Dobrogea; în Maramureș și Bucovina s-au înregistrat cele mai multe opțiuni pentru „comerciant particular”. Diferențele tipologice descriu moduri specifice de percepere și valorizare a sistemelor organizatorice productive/comercializare.

C.4. PERCEPEREA SCHIMBĂRII

Obstacolele în crearea unor comportamente și strategii coerente, cristalizate, adecvate noului sistem economic nu sunt numai tributare unor factori obiectivi caracteristicile politicii agrare, conținutul schimbării macrosociale, funcționalitatea sistemului de raporturi între societatea urbană și cea rurală – dar și modulul specific de valorificare a schimbării, a percepției.

În general, subiecții intervievați au apreciat că „viața mai grea este acum” comparativ cu perioada dinainte de '89, în proporție de 48,5%. În funcție de disparitățile zonale distribuția indică comunitățile rurale fragile economic și social: în Dobrogea s-au încadrat în această variantă de răspuns 81,3%, în Maramureș 52,9% și în Moldova 40,8%. O pondere semnificativă 31,4% au considerat că „acum este mai bună viața”: Bucovina, Transilvania au înregistrat în subșanționalele investigate o valorizare pozitivă. Producătorii neasociați se detașează nuanțat de membrii asociați printr-o percepere negativă mult mai redusă; numai 16,40% consideră că în prezent viața lor este „mult mai grea” în timp ce membrii asociați consideră în proporție de 18,9% „viața este mai grea”.

Perceperea venitului pe care îl au este realizată în termeni dihotomici: 33,2% consideră că au un venit mai mare (comparativ cu '89) și 42,67% că au un venit mai redus (pentru membrii asociați); pentru producătorii neasociați diferențierea este mult mai netă: 28,62% consideră că au un venit mai bun și 48,8% că au un venit mai redus.

Este o percepere bipolară cu discrepanțele de rigoare în zonele care nu au fost cooperativizate; 18% dintre subiecții neasociați din zonă cooperativizată consideră că au venituri mai bune și 55,74% că au venituri mai mici. Diferențele regionale dictează o altă configurație; toți subiecții din subșanționul Dobrogea consideră că au venituri mai reduse și 60,4% din cei ai provinciei Maramureș. Aceleași trăsături ale schimbării percepției în funcție de provincie și de criteriul colectivizat/necolectivizat au fost detașate și în cazul producătorilor asociați.

Perceperea în perspectivă a venitului are o dimensiune temporală redusă: peste 1 an consideră că vor avea „să stea mult mai prost cu banii”, 29,58% din membrii asociați și 25,7% dintre cei neasociați; o perspectivă mult mai îndepărtată, 5 ani, crește numărul celor care nu pot aprecia, dar ponderea celor cu o valorizare puternic negativă scade: 12,38% dintre neasociați consideră că vor avea venituri mult mai reduse (12,9% pentru membrii asociați).

Sau, în timp ce peste 1 an, 3,54% (neasociați) cred că situația bănească se va ameliora, peste 5 ani ponderea crește la 5,79%.

Perceperea globală a nevoilor alimentare indică o preponderență a celor mulțumiți – 40,2% dintre subiecții anchetați consideră că au o alimentație „mai bună” în prezent (la populațiile investigate în Bucovina și Transilvania este concentrată valorizarea acestei variante de răspuns).

Starea de sănătate este percepută ca fiind deteriorată în comparație cu '89 – 51,2% consideră că este precară (cu preponderență în Maramureș și Oltenia).

Starea de siguranță cotidiană a persoanei este degradată, 31,1% consideră că s-a deteriorat siguranța în comparație cu '89.

Perceperea mecanismului democrației și consecința directă, funcționarea libertății, este pozitivă: 77,2% consideră că au mai multă libertate, distribuiți în special în Transilvania, Bucovina și Banat-Crișana. Contrastant, 16,6% consideră că au o libertate redusă, aglomerarea răspunsurilor de acest tip fiind în subșanționul Oltenia.

Paradoxală este perceperea proprietății private, a relațiilor fundamentale pentru mediul rural: 21,4% consideră că „situația este mai grea” din punct de vedere

al proprietății private (aglomerarea în Oltenia, Muntenia) și 69,0% percep pozitiv (concentrarea răspunsurilor în Bucovina, Maramureș).

Extinderea totală a procesului de privatizare în agricultură este dorită de 36%, iar o proporție de 47,8% consideră că ar trebui să fie parțială. În prima categorie cea mai mare parte dintre subiecți sunt din populațiile provinciilor Banat-Crișana, Dobrogea, Bucovina și Transilvania.

Pondere relativ mare (7,5%) a fost înregistrată de cei care nu sunt adepții privatizării în agricultură; în general sunt rezidenți din Moldova.

Privatizarea totală a industriei este percepută și valorizată are coordonate și mai disjunctive: 20,5% în totalitate (Dobrogea, Bucovina, Transilvania) și 45,8% parțial (Bucovina, Maramureș). Ponderea celor care nu agreează privatizarea industrială este de 16,7% (concentrată în Muntenia și Moldova).

Privatizarea în sectorul comercial este acceptată în totalitate în proporție de 26,8% (Banat-Crișana, Dobrogea, Bucovina) și 52,5% parțial (Moldova, Transilvania); proporția celor care nu acceptă o privatizare este de 14,4% (Muntenia). Configurația percepției este mult mai clară în opțiunile declarate privind tipul de magazin preferat: 7,6% preferă să funcționeze numai magazine particulare (în Banat-Crișana, Transilvania) în timp ce 74,6% optează pentru magazinele mixte.

De fapt, gradul de percepere și de acceptare a schimbărilor rurale, strategiile construite la nivel microeconomic sunt determinate obiectiv de caracteristicile politicii agrare și într-o măsură coplesitoare de starea financiară macroeconomică. Obstacolele în cristalizarea și flexibilizarea/fluidizarea comportamentelor/strategiilor microeconomice sunt generate de funcționarea mecanismelor macroeconomice, în mod deosebit, cele de articulare financiară între sistemul agrar și celelalte domenii economice. La aceste impedimente obiective care pot duce la sufocarea economico-financiară a gospodăriei țărănești se adaugă caracteristici ideatice, axiologice, atitudinale/comportamentale specifice lumii rurale. S-a putut constata că există, la nivelul individului, o contopire a valorilor tradiționale, cu cele ale civilizației urbane. Munca reprezintă o valoare centrală, 93,8% consideră că este sursă principală pentru o „viață mai bună”. Reușita în viață este influențată într-o proporție redusă de „relații” (numai 6,37% consideră că ele ar putea constitui elementul principal în construirea unei „vieți mai bune”); în schimb norocul este un factor important: 65,1% optează pentru el ca element esențial al reușitei.

Comunitățile rurale, prin specificitatea lor accentuată, impun la nivelul acțiunii practice demersuri strategice diferite, mecanisme socio-economice concordante cu istoria și modelele culturale locale, în prezent ele găsindu-se într-o „stare de așteptare prelungită” care nu face decât să accentueze procesul incoerenței sociale și disfuncționalității economice.